

STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O NAUMOVĚ

Zoe HAUPTOVÁ, Praha

Život Nauma, jednoho z žáků Konstantina a Metoděje, je zachován ve třech základních verzích, dvou slovanských a jedné řecké.

1. ŽN 1 byl nalezen začátkem tohoto století v Zografském klášteře na Svaté hoře athonské. Od doby svého objevení byl vícekrát publikován,¹ mnohokrát překládán a komentován. Text je obsažen v prologu, opsaném Ivanem Miloševem ve vsi Priskopie, snad v 15. stol.² Originál — jak vyplývá z obsahu — byl napsán se vši pravděpodobností krátce po smrti Klimentově, tj. po r. 916. Jak se zde uvádí, Naum zemřel o šest let dříve, tedy r. 910, avšak autor ŽN 1 první větou navazuje na předcházející *Život Klimentův*, který se nedochoval. Sama legenda o Naumovi se skládá ze dvou částí: první je věnována Naumovi, jehož život autor zná jen z doby Naumova působení v Bulharsku, tj. ví o tom, že byl poslán »na učitelství« místo Klimenta, když byl Kliment ustanoven biskupem; ve stáří pak Naum odešel do kláštera, který sám vybudoval, a tam zemřel. Dovídáme se též, že klášter a kostel byly postaveny na břehu Bílého (= Ochridského) jezera, zasvěceny »svatým archandělům« a že se to stalo za vlády cara Symeona (vládl 893-927). Druhá část legendy tvoří zřejmě závěr obou životů, Klimentova i Naumova, a také se odvolává na předchozí — dnes neznámý — text slovy jakože přezde napisachomъ. Na konci tohoto vyprávění je zmínka o vyvrácení Velké Moravy Maďary, chápaném jako boží trest za zločinné skutky, tj. kacířství a vyhnání pravověrných otců. Následuje autorovo politování, že o životě

¹ Poprvé ŽN 1 publikoval J. Ivanov v 1. vydání knihy *Български старини из Македония* r. 1908 (2. vydání Sofija 1931, 305-311); P. A. Lavrov jej vydal dvakrát: *Известия отделения русского языка и словесности* 12, 1908; *Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности*. Leningrad 1930, 181-182. Srov. též *Magna Moraviae Fontes Historici* (MMFH) II. Brno 1967, 178-179 (zde je uveřejněn pouze výňatek týkající se vyhnání Metodějových žáků z Moravy).

² Srov. Gy. Kristó-I. Tóth, *Palaeobulgarica*/Старобългаристика 2(1978) č. 4, 59. Kodex je datován podle filigránů.

obou otců (Klimenta a Nauma) více neví ani nečetl. Svůj spis napsal na vybídnutí biskupa Marka, čtvrtého slovanského biskupa v Devolu.

2. ŽN 2 byl nalezen již v šedesátých letech minulého století, ale publikován až v r. 1885.³ Toto zpracování je zcela odlišné od předchozího. Opět jde o část blíže nepopsaného prologu ze 16. stol. Forma legendy proti předchozímu ŽN 1 nevybočuje z rámce obvyklých proložních čtení, obsahuje také řadu hagiografických schémat, jichž je ŽN 1 prost. Podle tohoto textu Naum pocházel z Mysie (*Min'sija*), připojil se ke Konstantinovi a Metodějovi, kteří učili »národ mysijský a dalmatský«, odešel s nimi do Říma a tam byl vysvěcen. Poté, co Konstantin vstoupil do kláštera, kde přijal jméno Cyril a tam zemřel, odebral se Metoděj se svými žáky »do Panonie, do města Moravy«. Po smrti Metodějově povstal proti jeho žákům »kouzelník jménem Viglisko«, který je dal uvěznit. Když se však vězňové pomodlili, nastalo zemětřesení, které je vysvobodilo. Vydali se na cestu »do země dunajské«, překročili Dunaj a došli do Bělehradu, kde je přijal jistý kníže Radislav. Odtud se rozešli do Moesie, Dalmácie a Dácie. Naum a Kliment přišli »do krajů ilyrských a lychnidských«. Následuje zmínka o tom, že Naum vystavěl klášter a chrám archanděla Michaela nadací carů Borise a Symeona r. 6413 (= 905), v tomto klášteře zemřel 23. prosince (rok není udán).

3. Tuto skupinu reprezentuje skupina řeckých textů a jeden slovanský. Řecké znění je jednak obsírné (ŽNgr 1), jednak zkrácené, proložní (ŽNgr 2). Texty jsou doloženy z relativně pozdní doby, a to athénským rukopisem, který byl přepsán Georgiem Domestikem r. 7154 (= 1646), a dále edicemi, vydanými v albánské Moschopoli r. 1695, 1740 a 1741. Athénský rukopis obsahuje službu Naumovi a velkou legendu, moschopolská vydání ještě navíc proložní život Naumův. Athénské texty se od moschopolských v podrobnostech liší, avšak základní obsah zůstává stejný.⁴ Obsírné znění nepřináší proti proložnímu zpracování žádné větší množství faktického materiálu. Délka obsírného zpracování je dána bohatým rétorickým rozvedením všech detailů. K těmto řeckým textům se druzí slovanský překlad (ŽN 3),

³ Rukopis objevil J. Konstantinov -Džinot a odevzdal jej srbskému historikovi P. Srečkovičovi, vydal jej však až L. Kovačević, *Nekoliko priloga za crkvenu i polit. istoriju južnih Slovena*. Glasnik 63 (1885) 1-4. Další vydání pořídili J. Ivanov a P. A. Lavrov v uvedených publikacích, srov. též MMFH II, 252-254 (zde uveřejněn výtah).

⁴ Na athénský rukopis upozornil a jeho rozbor podal I. Duščev, *Пространно гръцко житие и служба на Наум Охридски*. Константин-Кирил философ. Юбилеен сборник по случай 1100-годишнината от смъртта му. София 1969, 261-279; edici athénského rkpů s variantami z moschopolských vydání pořídil E. Trapp, *Die Viten des hl. Naum von Ochrid*. Byzantinoslavica 35(1974) 161-175; připojen je i proložní text v novořeckém jazyce podle moschopolských vydání.

opět proložní legenda z rukopisu Bělehradské Národní knihovny.⁵ Proti předchozí slovanské verzi zde není zmínka o Naumově původu, pouze ŽNgr 1 rétoricky rozvádí topos, stručně zmíněný v ŽN 2, že světec pocházel z urozené a bohaté rodiny, ale urozenost i bohatství zavrhl. Připojil se ke Konstantinovi a Metodějovi, kteří učili »v bulharských krajích«, ač tam byli pronásledováni a bití. Vynalezli slovanské písmo a s překladem svatých knih se odebrali k papeži Hadriánovi. Ten jim vyšel vstříc »na velkou vzdálenost« a při jejich příchodu se udály četné zázraky. Byla přezkoumána přesnost překladu, slovanští věrozvěstové se rozloučili, při rozloučení se udály nové zázraky. Cyril zemřel ve vysokém stáří, ostatní se odebrali zpět do Bulharska, podle ŽNgr 2 a ŽN 3 lodí, podle ŽNgr 1 pěšky do Ilyrika a odtud podle ŽNgr 1 ke Germánům, podle ŽNgr 2 k Alamanům, podle ŽN 3 ke Germánům a Maďarům. Tam je přívrženci Apollinariovy hereze, charakterizované jako »rouhání proti Duchu sv.« uvěznilí a týrali. Následuje epizoda se zemětřesením a zázračným osvobozením a odchodem do Bulharska. Tam jim Boris-Michael přikáže různá území, aby tam působili: podle ŽNgr 1 je to Dácie, Moesie, Panonie, Srbsko a Ilyrikum, podle ŽNgr 2 Moesie, Panonie a Τριβάλλοι, podle ŽN 3 Ochrid, Ništ (sic!) a Panonie; ve všech redakcích se Kliment stává arcibiskupem moravským. Naum mu slouží ve stáří a po jeho smrti odchází podle ŽNgr 1 do Devolu (předtím se však říká, že Kliment nejčastěji pobýval v Ochridě), podle ŽNgr 2 εἰς τὴν Διάβυαν ἀντίπερα τῆς λίμνης podle ŽN 3 prostě na οὐρ ποῦ εζера.

Ze srovnání slovanských verzí se skupinou řeckých textů vyplývá, že jde o samostatná zpracování, která nemají mezi sebou žádný vztah. Tři slovanská znění jsou zastoupena každé jediným rukopisem, řecká verze je značně pozdní. ŽN 3, jehož závislost na řeckém proložním čtení je očividná, však není přímým překladem textu, zachovaného v moschopolských vydáních. Tento řecký text má již výrazné rysy novořeckého jazyka a proti slovanskému některé drobné odchylky, např. o Naumovi se zde říká, že ve své skromnosti nechtěl být považován ani za spolupracovníka »otců«, nýbrž pouze za služebníka a otroka; tato zmínka je ovšem topického charakteru.

Všechny tři slovanské rukopisy jsou tedy pozdní, avšak jazykově se od sebe velmi liší, i když je ve všech v různé míře patrná středobulharská předloha. ŽN 1 je ve své rukopisné podobě srbský: $\sigma > u$, $\xi > e$, zaměňuje vzájemně $i-y$, $\acute{e}-e$, střídá libovolně oba jery, avšak převahu má jer měkký, zachovává epenthetické l. Na bulharskou předlohu ukazuje užití postpozice *dělbma* místo *radi*, popřípadě spojení předložky za s touto postpozicí (*za bezakonija dělma*) a 1. sg. přez. *vědě m. věmь*; tento tvar je sice charakteristický i pro památky českého původu (v

⁵ Rukopis dvakrát vydal P. A. Lavrov, poprvé v *Izvestiich* r. 1908, podruhé v *Materialech*. O stáří rukopisu se nevyjádřil.

souvislosti se stavem staročeským), avšak v tomto rukopise ukazuje zřejmě na východobulharskou oblast, v každém případě jde o archaismus. Autor legendy sice neznal byzantská hagiografická schémata, ovládal však dobře staroslověnský knižní jazyk. O tom svědčí bohatý repertoár minulých časů, aoristu, imperfekta, plusquamperfekta, jednou je užito perfekta jako stylistické varianty aoristu: *vědě bo jako množae sego sutě sьtvorili o(ť)ci i znamenija stvori(še)*. Z dalších knižních archaismů je možno jmenovat užití duálu aoristu nadějachově se, vazby přítomného participia se slovesem přebývati (tvore přebývaše) a bezpředložkového lokálu *děvolvy* »v Devolu«. V textu je užito dvou doslovných biblických citátů. Citát Mt 10,41 (*prijemlei pr(o)r(o)ka vь ime proroče mьzdu proročju priimet i prijemlei pravednika vь ime pravedniče mьzdu pravedničju priimety*) má ustálené znění od nejstarších rukopisů evangelíí až po rukopisy středobulharské, zato citát Hb 13,7 (*pomnite igumeny vaše iže g(lago)aše vamъ slovo b(o)žie. ichže vьziraјуšte na skončanie žitia. pod(o)hьšte se věroju*) se doslova shoduje se zněním Šišatovackého apoštola s jedinou výjimkou: místo očekávaného imperativu podobíte se *μυεῖσθε* stojí zde participium, patrně vlivem participia předchozího. Podobné znění má i apoštol Makedonský, odchylky jsou celkem nepatrné (*imže* 61b, ale *echže* 67b, *života* 61b – *žitija* 67b), stejně jako Ochridský (i tu kolísá *ichže* – *imže*, *života* – *žitija* a navíc ještě *sъkončanije* – *vъzmezdije* za ř. *την ἐκβασω*). Všechny uvedené apoštoláře mají tuto perikopu dvakrát, jedině Šišatovacký má na obou místech sjednocené znění. Užití slova *igumeny ἡγουμένων* ukazuje ke starému překladu apoštoláře, protože novější redakce úplného znění tu mají buď voža (*Christinopolský*) nebo nastavníky (*Matiční*); patrně se tedy autor ŽN 1 opíral o starobylé apoštolářní znění.

ŽN 2, jehož zachovaný rukopis je datován do 16. stol., se pravopisně celkem neliší od předchozího. Po stránce morfologické a syntaktické však skýtá diametrálně odlišný obraz. Nejnápadnější je naprostá destrukce staroslověnského deklinačního systému, svědčící o velmi pokročilém stadiu vývoje bulharského jazyka, i když užití některých pádových koncovek může ukazovat i k srbskému prostředí. Objevuje se tu nominativní tvar po předložce, popřípadě skloňovaném adjektivu: *po pisanoe, ot grьčsky vь bьlgarski ezyk, sь pročiimi svešten'nici, sь v'sěmi učenicí*, nenáležitě pádové koncovky: *otъ nogachъ i rukachъ*. Do srbské oblasti se zdají ukazovat tvary *sъ č'stiom' že velijeju, nad' v'sě knige*. Pro záměnu genitivu a dativu svědčí rozpad konstrukce dativu absolutního: *jedinorod'na syna umrěšu molitvami vьskresoše*. Tento text je velmi chudý na typické staroslověnské knižní konstrukce, výjimku tu tvoří grecizující vazba dativu s infinitivem po spojce jako: *trus byvajet velikъ jako v'sěm iz domovъ izbegnuti*, jde však o aluzi na apoštolní místo A 16,26, na němž je založen hagiografický topos o zemetřesení. Tato syntaktická konstrukce je přejata v tom znění, v němž je dochována ve všech nejstarších

apostolních textech. V jediném dokladu je též zachováno připojení participia k přísudkovému slovesu pomocí spojky *i*: *knigy raz'gybajušte se i kazovachu se*. ŽN 2 nezná onu pestrost slovesných časů jako ŽN 1. Celé vyprávění je v minulém čase, autor používá nejčastěji aoristu, výjimečně imperfekta (2 doklady), hojně však přezentu historického, který je celkem vzácný v staroslověnských a církvěnslovanských textech, zato však častý v byzantských hagiografických dílech.

ŽN 3 má pravopisnou úpravu ruskocírkvěnslovanskou. Pravopis je dvoujerový, 3. os. prez. a aoristu končí na *-tb*, $\varphi > u$, litera ξ označuje původní ξ i *ja*, ϵ stojí na svých původních místech. Nenáležitě užití pádových koncovek na několika místech ukazuje na středobulharskou předlohu: *počitaše ichъ jako o(ъ)ci svoęę i učiteli, přežde daže ne propovędati sie... dělo vo jazyci slavenskię*. Text je psán vysokým knižním stylem s charakteristickými grecizujícími konstrukcemi, jako je akuzativ s infinitivem *togda utverdivъ ichъ soborno* (tj. knihy) *i izvestova byti vęrnii* (vazba je ovšem porušena rozpadem deklinace), infinitivní vazba se spojkou jakože: *i jakože vzirati na očesa sv(ę)tychъ, i prikasachu sę imъ*. Vyskytují se tu kalková kompozita typu *podvigopoložnik*. ($\acute{\alpha}\gamma\omega\nu\delta\acute{\epsilon}\tau\eta\varsigma$), *umovędnaja eresъ* ($\acute{\alpha}\iota\rho\epsilon\tau\eta\ \varphi\rho\epsilon\nu\omicron\lambda\alpha\beta\iota\acute{\alpha}$), *suemudrenyi* ($\mu\alpha\tau\alpha\acute{\iota}\delta\varphi\rho\omega\nu$). Pro knižní styl je charakteristické i užití dativu absolutního, který vůbec chybí v ŽN 1, nebo je znehodnocen rozpadem deklinace v ŽN 2.

Vzniká otázka, jaké je chronologické pořadí vzniku uvedených tří proložních čtení. Z důvodů obsahových je ŽN 1 považován za nejstarší, zcela originální, který nemá žádnou předlohu ani vzor. K těmto důvodům můžeme nyní připojit i důkazy jazykové.

Složitější je otázka chronologie ŽN 2 a ŽN 3. Obecně se má za to, že ŽN 2 je překladem nějakého řeckého textu, blízkého skupině uveřejněné v moschopolských vydáních. Tento názor zastával zejména V. N. Zlatarski a J. Ivanov,⁶ zatímco I. Dujčev se domnívá, že závislost řeckého a slovanského zpracování se může opírat o nějaký společný pramen, a to bulharský.

Zajímavý pokus o filiaci naumovských legend uveřejnil E. Trapp.⁷ Podle něho východiskem všech (kromě ŽN 1) je řecký *Život Klimentův* (ŽKlgr 1), jehož autorství se zpravidla připisuje Theofylaktu Bulharskému.⁸ Na základě tohoto textu, rozmnoženého o údaje z epigrafických památek a lidového podání, by vznikl

⁶V. N. Zlatarski, *Словенското житие на св. Наума от XVI. век*. Списание на БАН 30, 1925, клон историко-филологичен и философско-обществен 1-28; J. Ivanov, *Бълг. старини*², 311.

⁷E. Trapp, o. s. 163-166.

⁸Přehled názorů o autorství legendy podává I. Dujčev, *Климент Охридски и неговото дело в научната книжнина (критико-библиографски преглед)*. Климент Охридски. Сборник от статии по случай 1050 години от смъртта му, София 1966, 415-437.

ŽN 2, který by měl být pramenem nedochovaného obsírného řeckého zpracování, z něhož by na jedné straně měl vycházet ŽNgr 1, na druhé straně další nedochovaný zkrácený život, přímý pramen jednak ŽNgr 2, jednak ŽN 3. Velkou oporou jsou mu tato shodná místa ŽN 2 a ŽNgr 1: obě legendy uvádějí topos, že světec odhodil urozenost a bohatství (užívají přitom téměř stejných výrazů), za původce hereze proti Duchu sv. považují Apollinaria (ve skutečnosti ŽN 2 však Makedonia a Apollinaria), zatímco ŽKlgr 1 mluví o Eunomiovi, při vyprávění o zázračném vysvobození ze žaláře mají obě legendy zmínku o tom, že se otevřely dveře žaláře (to chybí v ŽKlgr 1) a že pouta spadla svatým z rukou i nohou (opět chybí v ŽKlgr 1). Pro počátek ŽNgr 1 však asi byl jediným pramenem ŽKlgr 1, jak o tom svědčí dvě shodná místa o složení slovanských (vlastně »bulharských«) písmen a o přijetí slovanských misionářů v Římě.

Otázka vztahu ŽN 2 k řeckým textům však je ještě složitější. Časté užívání prézentu historického vskutku svědčí pro to, že text je zpracován na základě nějaké řecké předlohy, není-li přímo jejím překladem. Hned na začátku ŽN 2 je údaj o »mysijském« původu Naumově, který se shoduje s údajem proložní legendy o životě Klimentově, považované za dílo ochridského arcibiskupa Démétria Chomatiana.⁹ Tam se mluví – stejně jako v slovanském překladu této legendy – o »mysijském« původu Klimentově. Autor uznal za vhodné k tomu ještě přidat fantastickou zprávu o původu »mysijského« národa, převzatou z byzantských kronik.¹⁰ Název *Μυσία*, kterého se užívalo zejména ve 12. stol. a později místo názvu *Βουλγαρία* nebo vedle něho v byzantských pramenech, svědčí též o řeckém prameni ŽN 2.

Na několika místech se ŽN 2 shoduje s ŽKlgr 1, takže někteří autoři hovoří o tom, že ŽN 2 je vlastně výtahem z Theofylaktovy legendy. Toto rozměrné hagiografické dílo však se mi jeví jako mozaika složená z různorodých pramenů. Především je tu ve dvou souvislých celcích zpracován nějaký výtah ze *Života Konstantinova* a *Života Metodějova* – je to celá III. kapitola, část IV., V. a VI. kapitola podle rozdělení Tunickéhoho. Vypráví se tu o cestě Cyrila a Metoděje a jejich žáků do Říma, o přijetí u papeže Hadriána, o vysvěcení žáků, ustanovení Metoděje biskupem »panonské Moravy«. Je tu i zmínka, že po Rostislavovi nastoupil Svatopluk, nejasně se mluví o kacířství, kterému Svatopluk byl nakloněn, o Metodějově proctví, že země propadne zkáze, jestliže se Svatopluk kacířství

⁹Legenda i její slovanský překlad byly rovněž vícekrát vydány již v minulosti. Dnes použitelné edice jsou: J. Ivanov, *Бълг. старини*², 316–321; lepší kritické vydání uveřejnil I. Dujčev ve sborníku *Климент Охридски*, 166–171, srov. též jeho rozbor v témže sborníku, 155–160. V. také MMFH II, 270–272.

¹⁰Srov. N. L. Tunickij, *Св. Климент, епископ словенский*. Sergiev Posad 1913, 91–92.

nezřekne. Následuje Metodějova předpověď vlastní smrti, jeho smrt, ustanovení Gorazda arcibiskupem. Do tohoto vyprávění je však neústrojně vložena nějaká jiná zpráva o pokřtění Bulharů. Její první část je postavena ještě před římskou cestu, druhá pak vložena mezi moravské události. Autor si také není jist, zda Morava je město v Panonii, nebo země, a kde vůbec leží.

Další souvislý celek – opět z jiného pramene – vypráví o událostech po Metodějově smrti: mezi toto vyprávění je vložena obsáhlá polemika o vycházení Ducha sv. z Otce. Příběh o vysvobození Metodějových žáků je podán jako hagiografický topos, stylizovaný podle textu 16. kapitoly Skutků apoštolských, kde se hovoří o zázračném vysvobození Pavla a Sily. Část týkající se odchodu Klimenta, Nauma a Angelára z Moravy a Klimentovy činnosti má opět charakter souvislého vyprávění, převzatého z nějakého dalšího pramene. Logicky souvisí s předchozím textem, který začíná v 7. kapitole, kde se mluví o tom, že Gorazd byl sesazen Vichingem a Viching se stal biskupem.

ŽN 2 z celého tohoto komplexu uvádí pouze první část výtahu z moravských Životů, tj. události v Římě, tyto však doplňuje a zpřesňuje: papež dá sloužit bohoslužby v chrámu Petra a Pavla (v ŽK jsou – jak známo – uvedeny jiné kostely), Cyril je pochován v chrámu sv. Klimenta. Morava je tu též považována za město. Následuje zmínka o Metodějově smrti a vyprávění o tom, jak Viching (zde jmenován Vichnisko) dal jeho žáky uvěznit, stručně je podán topos o vysvobození ze žaláře, překročení Dunaje a příchodu do Bělehradu. Další údaje o působení Klimenta a Nauma v Makedonii se již – jak jsme viděli – odlišují. O pokřtění Bulharů se v ŽN 2 vůbec nemluví, pouze v úvodu se říká, že se Naum připojil k Cyrilu a Metodějovi, kteří »učili národ mysijský a dalmatský«.

Je pravděpodobné, že ŽN 2 není výtahem z Theofylaktovy legendy, nýbrž čerpá ze stejného stručného výtahu z moravských Životů. Závěrečná část o působení Nauma a Klimenta v Makedonii je patrně rozhojnění a upřesnění zpráv, načerpaných z ŽN 1. V. N. Zlatarski se domnívá, že zpráva o stavbě kláštera je založena na nějakém nápisu,¹¹ bylo by možné uvažovat i o zakládací listině kláštera.

Výtah ze *Života Konstantinova* máme zachován v tzv. *Krátké legendě o životě Cyrilově (Uspenije Kyrilla)*, známé ze sedmi rukopisů a vícekrát vydané.¹² Tento výtah je velmi přesný a zachovává mnoho detailů, které v pozdějších bulharských pramenech již nenacházíme (např. Konstantinovy disputace, zprávu o nalezení ostatků sv. Klimenta a mnoho dalších). Hned v úvodu se však říká, že Konstantin

¹¹V. N. Zlatarski, o. c., 12–13.

¹²Za nejlepší lze považovat vydání P. A. Lavrova, *Материалы* 154–156 (prizrenský rukopis), J. Ivanova, *Бълг. старини* 2 284–288 (Ivovský rukopis) a I. Snegarova, *Годишник на духовната академия «Св. Климент Охридски»* 3 (1953–54) 159–163.

byl »rodem Bulhar« a mezi polemiku s Janem Gramatikem a se Saracény je neorganicky vložena zpráva o Konstantinově působení na Bregalnici, kde pokřtil padésát čtyři tisíc (!) lidí »ze slovanského kmene«. ¹³ Vzhledem k těsné závislosti *Krátkeho života* na moravské legendě bude třeba trvat na dataci raného výtahu nejpозději do 11. stol. ¹⁴

Existoval však patrně výtah z obou moravských legend, oproštěný od podrobností, které bulharskému čtenáři nebyly blízké. Navíc se vytratilo i povědomí o někdejší Velké Moravě. Ještě *Krátký život Cyrillův* ji zná pod tímto názvem (patrně v souvislosti s byzantskou tradicí, neboť tak ji nazývá Konstantin Porfyrogenetos), ale autor ŽN 1 již uvádí, že »zůstala pustá a v moci Uhrů«. Výtah z moravských životů byl patrně v době byzantské okupace přeložen do řečtiny a spolu s nezachovaným *Životem Klimentovým*, který tvořil celek s ŽN 1, se stal pramenem velké legendy Theofylaktovy. Vedle toho s největší pravděpodobností existovalo i rané podání o pokřtění Bulharů, snad již z 10. století, které bylo zřejmě velmi rozšířené, protože jeho údaje pronikly i do nejranějších kronik a legend ostatních Slovanů.

Skupina řeckých legend a k nim se družícího ŽN 3 pak představuje zpracování látky v duchu pozdněbyzantské hagiografie. Zde již jsou značně rozvinuty topické motivy na úkor historické látky. Zhruba je tu táž dějová osnova jako v ŽN 2, ale velmi nejasně je podáno pokřtění Bulharů. Cyril a Metoděj sice již od počátku působí mezi Bulhary (jako v ŽN 2), ale jsou tam pronásledováni a bití. Po smrti Cyrilově se již nemluví o Metodějovi. Kliment se nakonec stává biskupem moravským, není však jasné, kde vůbec Morava byla, nejspíš někde u Ochridského jezera. Naum v této verzi umírá až po Klimentovi.

Jestliže bychom přistoupili na to, že ŽN 2 byl původně zpracován řecky, nabízí se možnost, že toto zpracování tvořilo základ ke skupině textů, kterou představuje ŽNgr 1, ŽNgr 2 a ŽN 3. Poslední historicky věrné detaily byly pečlivě vymýceny a zůstala jen hagiografická forma v její úpadkové podobě.

¹³ O Bregalnici se mluví i v pozdní tzv. *Soluňské legendě*, která se rovněž dočkala řady vydání (známá je ze čtyř opisů). Srov. např. J. Ivanov, *Бълг. старини* ² 282-283; jeho vydání použil P. A. Lavrov, *Материалы* 158-159 a MMFH II, 304-306. Srov. též B. St. Angelov, *Из старата българска, руска и сръбска литература*. II, Sofija 1967, 44-46.

¹⁴ Spíše tedy má pravdu A. Voronov, *Кирил и Мефодий*. Kyjev 1877, 20, který ji klade na konec 11. nebo začátek 12. stol., než P. A. Syrku, *Кистории исправления книг в Болгарии в XIV. веке*. I. Petrohrad 1898, 516, který ji klade až do doby Ivana Alexandra. Sama bych posunula dataci ještě dále zpět, snad do poloviny 11. stol.?

Résumé

Slovanský *Život Naumův* je zachován ve třech základních verzích, dvou slovan-
ských a jedné řecké, která byla také přeložena do staroslověnštiny. Rukopisné
podání je pozdní. Slovanské verze a staroslověnský překlad jsou zastoupeny vždy
jedním rukopisem, přitom třetí text (ŽN 3) je očividně závislý na skupině rukopisů
řeckých, avšak žádný z těchto řeckých rukopisů nelze pro jejich pozdní původ po-
važovat za přímou předlohu ŽN 3.

Z jazykových i obsahových důvodů lze ŽN 1, srbský rukopis z 15. stol., opsaný
ze středobulharské předlohy, považovat za opis nejstaršího, zcela originálního zpra-
cování naumovské látky.

ŽN 2, rovněž srbský opis mladší středobulharské předlohy, je patrně závislý na
nějakém nedochovaném textu řeckém, není-li přímo jeho překladem. Dosud se
mělo za to, že je výtahem z řeckého *Života Klimentova*, jehož autorství se zpravidla
připisuje ochridskému arcibiskupu Theofylaktu Bulharskému. Pravděpodobnějším
se však zdá, že ŽN 2 čerpá ze stejného pramene jako Theofylakt a tímto pramenem
že byl stručný výtah z moravských životů Konstantina a Metoděje, který patrně v
době byzantské okupace Bulharska byl přeložen do řečtiny a spolu s nezachovaným
Životem Klimentovým, který tvořil celek s ŽN 1, se stal pramenem velké legendy
Theofylaktovy.

Zcela jinak je třeba hodnotit ŽN 3, zachovaný v ruské pravopisné úpravě, avšak
rovněž opis středobulharské předlohy. Tento text spolu se skupinou řeckých nau-
movských legend představuje pozdější přepracování látky, známé z ŽN 2, v duchu
pozdněbyzantské hagiografie. Byl-li — jak se zdá — ŽN 2 původně zpracován řecky,
pak toto zpracování tvořilo základ ke skupině řeckých legend i ŽN 3.

Sažetak

STAROSLAVENSKE LEGENDE O NAUMU

Poznate su tri osnovne verzije slavenskog *Naumova žitija*, dvije slavenske i jedna grčka koja je također prevedena na staroslavenski, sve sačuvane u kasnijoj rukopisnoj predaji. Svaka od slavenskih verzija, kao i staroslavenski prijevod, postoji samo u jednome rukopisu. Treći tekst od njih (ŽN 3) očigledno ovisi o skupini grčkih rukopisa. Zbog njihova kasnijeg podrijetla, ni jedan od ovih grčkih rukopisa nije mogao biti direktnim predloškom ŽN 3.

Analiza jezika i sadržaja upućuje na zaključak da je najstarija i sasvim originalna obrada naumovske građe zastupljena u ŽN 1 sačuvanome u srpskom rukopisu iz 15. st., prepisanome iz srednjebugarskoga originala.

ŽN 2 koje je poznato opet u srpskom prijepisu mlađega srednjebugarskog predloška, vjerojatno je vezano uz neki nesačuvani grčki tekst, ako već nije njegov izravan prijevod. Dosada se smatralo da predstavlja izvod iz grčkoga *Klimentova žitija* koje se po pravilu pripisuje ohridskom biskupu Teofilaktu Bugarskomu. Međutim, čini se da će biti vjerojatnije pretpostaviti za ŽN 2 isti izvor iz kojega je crpio i Teofilakt. Taj je izvor bio kratak izvod iz moravskih žitija Konstantina i Metodija koji je preveden na grčki vjerojatno u vrijeme bizantske okupacije Bugarske. Zajedno sa nesačuvanim *Klimentovim žitijem* koje je sastavljalo jednu cjelinu sa ŽN 1, ovaj je tekst poslužio kao izvor velike Teofilaktove legende.

Sasvim različito treba vrednovati ŽN 3 koje je do nas došlo u ruskoj pravopisnoj verziji, predstavljajući opet prijepis srednjebugarskoga predloška. U ovom je tekstu, kao i u skupini grčkih naumovskih legendi, zastupljena građa poznata iz ŽN 2 u kasnijoj preradbi u duhu kasnobizantske hagiografije. Ako je točno da je prvobitna obradba ŽN 2 bila grčka, onda se na ovoj obradbi temelji skupina grčkih legenda kao i ŽN 3.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 21. listopada 1985.

Autor: *Zoe Hauptová*

Ústav pro jazyk český ČSAV, Praha